

ІСТОРИЗМ. Уперше термін «історизм» використав 1797 німецький історик літератури Ф. Шлегель у фрагментарних зауваженнях із філології, вказавши на неісторичність «популярної філософії» 18 ст., позбавленої персональних індикацій. Тим самим він утверджував розуміння історичності всієї дійсності, яку осмислював як індивідуальні зміни в часі. Нині цим терміном позначають загальний методологічний принцип матеріалістичної діалектики; духовно-культурний рух 19 ст.; вид і спосіб історичної думки, що сприяв академічному становленню **історичної науки**, відрізняючи її пізнавальну стратегію від природничо-наукової. У першому випадку в принципі «історизму» виражено ідею загальності та універсальності історичного підходу до аналізу розвитку природи й суспільства (необхідність розглядати всі явища з погляду їхнього генезису, виникнення, розвитку та подальших змін).

У першій третині 19 ст. І. означав історично орієнтовне пізнання індивідуального в його конкретному часі й просторі, спрямоване на фактологічне емпіричне дослідження (історична школа права). Наприкінці 18 — на поч. 19 ст. терміном «історизм» позначали донауковий етап розвитку історичної науки, на відміну від наукового, що характеризувався появою розвиненої історичної свідомості — становлення різниці та зв'язку між трьома модальностями часу (минуле, сучасне, майбутнє). Під час тривалих дискусій через визначення домінантних тлумачних моделей і методологічного інструментарію в історичних текстах та їхній зв'язок із панівними історіософськими системами встановлено базові елементи змістовного наповнення поняття «І.» та його етапи. Так, в І. епохи Просвітництва підкреслено «універсалізм» історичного процесу й оптимістичну теорію прогресу; класичний І. 19 ст. вказує на ґрунтовну історизацію думки в гуманітарних науках і взаємозв'язок між «розумінням» як її центральною методологічною категорією (на відміну від категорії «пояснення» в природничих науках) та утвердженням поняття «раціональної і духовної людини» як суб'єкта історії. Наприкінці 20 ст. у теоретико-методологічному дискурсі утвердився так званий саморефлектуючий І., зосереджений на понятійному апараті історичної науки. К. Поппер на основі різниці у пізнавальній стратегії природничих і гуманітарних наук («генералізації» й «індивідуалізації») та розмежування їхньої методології виокремив пронатуралістичний і антинатуралістичний І. Складовими І. як духовно-культурного руху та світогляду 19 ст. були протест проти раціоналізму доби Просвітництва з його скептичним ставленням до

минулого, але сприйняттям оптимістичної просвітницької ідеї «прогресу»; історична свідомість романтизму з властивим йому постійним пошуком у минулому сенсу сьогодення; індивідуалізація (усвідомлення ідеї, що індивідуум формується історично); ідея «нар. духу», яка виникла внаслідок повторного пробудження національних ідентичностей у Європі.

І. став теоретичною основою історичної науки та сформував три її базові складові: ідеалістичне історичне поняття; канонізація дослідницьких регулятивів до єдності історичних методів; поширення фахових претензій на загальну освіту суспільства. Історія була самовиявом і самовиявленням людини 19 ст. як індивідуального елементу культурного розвитку загального духу. Людські вчинки обумовлювали «ідеї», які виступали як духовні рушії, спрямовували практичні дії на зміну наявного світу і через керівні інтереси призводили до прийняття тих чи інших історичних рішень. І. визначав історичний метод як систему правил, що спрямовує процес вивчення минулого, впливає на професійну операцію пізнання — наукове дослідження. Ці правила ґрунтувалися на історичній гносеології, в основі якої — герменевтика людських дій та мотивів (історію пізнавали шляхом їхнього «розуміння» за філологічною моделлю проникнення у зміст текстів). Упорядкування методологічного інструментарію здійснювалося за допомогою евристики, критики, інтерпретації. Історична наука, пізнаючи минуле, стимулює культурний прогрес і виконує загальноосвітню функцію у сучасному суспільному житті, оскільки дії та мотиви поведінки людини обумовлені історично. Їхнє пізнання є вищим сенсом буття. І. розвивав політичну теорію, легітимізуючи політичний стан суспільства аналізом його історичного розвитку. У сучасному розумінні І. розглядають у зв'язку з проблемами інституціоналізації історичної науки. Він означає наукову парадигму історичної науки 19 ст., зведену до 5-ти ґрунтовних ознак: інтереси (орієнтація на змінні потреби життя); «концепція ідеї» (формування усталеної точки зору на обумовленість людських дій у минулому); методи історичної реконструкції; форми історіографічного викладу; функції практичної орієнтації суспільства.

Рекомендована література

1. G. Iggers. The German Conception of History: The National Tradition of Historical Thought from Herder to the Present. Middletown, 1968;
2. F. Jäger, J. Rüsen. Geschichte des Historismus: eine Einführung. München, 1992;
3. Поппер К. Злиденність історизму / Пер. з англ. К.,

- 1994;
4. Трёльч Э. Историзм и его проблемы. Логическая проблема философии истории / Пер. с нем. Москва, 1994;
5. Th. M. Bohn. Das «Prinzip des Historismus» in sowjetischer Lesart // Storia della Storiographia. 1998. № 34;
6. Стельмах С. «Відродження історизму?». Теоретичні проблеми історичної науки XIX ст. в сучасній зарубіжній історіографії // Історія та історіографія в Європі. 2004. Вип. 3;
7. Стельмах С. Історична наука в Україні епохи класичного історизму (XIX – початок XX століття). К., 2005.
- [С. П. Стельмах](#)

Бібліографічний опис:

Історизм / С. П. Стельмах // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-12768>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).